

Б. І. Пшик

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

І. І. Рекуненко

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми)

А. Т. Шелестак

старший викладач кафедри «Фінанси і кредит»
ВНЗ «Східноєвропейський слов'янський університет»

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні проблеми забезпечення фінансової безпеки страхових компаній в Україні та наведено авторські рекомендації щодо їх розв'язання.

Ключові слова: страхові компанії, страхування, фінансова безпека страхового сектору.

Pshyk B., Rekunenko I., Shelestak A. AREAS OF IMPROVEMENT OF FINANCIAL SECURITY INSURANCE SECTOR IN UKRAINE

The basic problem of providing financial security of insurance companies in Ukraine are copyright and recommendations for their resolution.

Key words: insurance companies, insurance, financial safety of the industry.

До початку світової фінансової кризи небанківський фінансовий сектор України розвивався динамічними темпами – зростала кількість небанківських фінансових установ, вартість їх активів та попит на послуги з боку споживачів фінансових послуг. Зміна зовнішнього середовища, зокрема прояви світової фінансової кризи, спричинила негативний вплив на український небанківський фінансовий сектор, зокрема на рівень його фінансової безпеки. Це призвело до зниження ринкової вартості фінансових інструментів, особливо страхових компаній (СК), що в результаті вплинуло на прибутковість цих установ та рівень їхніх резервів, сформованих ними для покриття майбутніх виплат своїм клієнтам.

Так, аналіз стану ринку страхових послуг підтверджує наявність серйозних проблем, що стримують його розвиток, у тому числі: недостатнє використання потенціалу державно-приватного партнерства у страхуванні; використання страхування для оптимізації оподаткування суб'єктів господарювання (схемне страхування); невисокий рівень капіталізації та низька якість активів; демпінг, який призводить до дисбалансу зобов'язань і можливостей їх виконання, збільшення ризику банкрутства; низька якість страхових послуг, що призводить до порушення прав споживачів; недостатнє охоплення страховими послугами населення внаслідок низького рівня знань, довіри та страхової культури. Усе це зумовлює актуальність проблематики пошуку ефективних напрямів підвищення фінансової безпеки страхового сектору в Україні.

Метою статті є розгляд основних проблеми забезпечення фінансової безпеки страхових компаній в Україні та розроблення практичних рекомендацій щодо їх вирішення.

Страхування суттєво впливає на соціально-економічну стабільність суспільства і як таке – належить до чинників, що безпосередньо визначають рівень фінансової безпеки країни. На нинішній день страхова сфера в Україні характеризується загрозливо високим рівнем концентрації бізнесу. Станом на 1 січня 2014 року із 407 страхових компаній лише 62 здійснювали страхування життя, решта є універсальними. Можна констатувати, що незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,2% – акумулюють 200 СК «non-Life» (58,0% усіх СК «non-Life») та 98,3% – 20 СК «Life» (32,3% усіх СК «Life»). По ринку страхування життя Індекс Герфіндала – Гіршмана (ННІ) становив 1 222,15 (у 2012 році – 1 036,48), по ринку ризикових видів страхування становив 188,92 (у 2012 році – 170,38). У цілому по страховому ринку Індекс Герфіндала – Гіршмана становив 166,81 (у 2012 році – 150,25) [1]¹. Ці дані переконливо свідчать, що на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя, спостерігається значний рівень конкуренції (ННІ у п'ять разів менше за 1 000), у той час як на ринку страхування життя наявна помірна монополізація.

¹ Підсумки діяльності страхових компаній за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA%201.pdf>.

Більшість компаній, на думку експертів, займаються специфічним схемним страхуванням, спрямованим на оптимізацію оподаткування пов'язаних компаній, або майже призупинили діяльність на страховому ринку України. За оцінками фахівців Світового банку, від 25 до 50% страхових премій є наслідком схем виведення доходів з-під оподаткування. Так, спостерігаються дещо непропорційні зміни в розрізі окремих видів страхування. У загальному обсязі платежів досить значна частка (5,8%) припадає на страхування фінансових ризиків, а виплати за цим видом страхування становлять близько 20% від загальної суми. Такий високий рівень витрат викликає ряд запитань, оскільки у попередні роки через цей вид страхування здійснювалося виведення коштів підприємств.

Хоча страховий сектор залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків, особливо зважаючи на зменшення капіталізації в окремих секторах економіки, рівень його капіталізації залишається незначним порівняно з іншими секторами фінансово-кредитних установ, наприклад банківськими (на початок 2014 року активи вітчизняних банків перевищують обсяг активів страховиків у 20,3 раза). Статутні фонди українських страховиків залишаються невеликими. Лише менш як третина із загальної кількості страхових компаній мають статутні фонди понад 1 млн євро і більше. Це свідчать про низьку конкурентоспроможність страховиків – оскільки, за експертними оцінками, для успішної конкуренції на світовому страховому ринку статутний фонд має становити близько 50 млн дол. Недокапіталізованість страхових компаній унеможлиблює страхування масштабних ризиків, зокрема в енергетичній, екологічній, аграрній та фінансовій сферах, стримує розвиток медичного страхування.

Низький рівень капіталізації вітчизняних страхових компаній об'єктивно компенсується значними обсягами перестрахування ними ризиків у зарубіжних страхових брокерів та страховиків. Наслідок – високий ступінь залежності вітчизняного страхового ринку від кон'юнктури та спекулятивних очікувань іноземних страховиків. Державні органи намагаються знизити цей ризик шляхом законодавчого обмеження кола контрагентів, що здійснюють операції з перестрахування, компаніями з високим рейтингом. Однак заборона укладати угоди з перестрахування з офшорними компаніями не вирішують проблеми. Найнадійніша іноземна страхова компанія все одно діє виходячи з власних ринкових інтересів.

Як свідчать проведені нами дослідження, основними перешкодами фінансовій безпеці страхових компаній є: недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів у зв'язку з призначенням тимчасової адміністрації в банківських установах, у яких відкриті депозити страховиків, зростання ризику невиконання зобов'язань перестраховиками; низький рівень доходності та ліквідності цінних паперів в активах страховиків і ризикове розміщення значної частини страхових резервів у нелістингових цінних паперах.

Особливо гострою є ситуація компаній, які не мають достатніх поточних надходжень для можливості використання таких коштів на здійснення поточних страхових виплат та відшкодувань і здійснюють їх при цьому за рахунок надходжень страхових платежів, що підвищує ризикованість страхової діяльності та змушує вживати дієвих заходів щодо підвищення рівня її безпеки.

Важливим аспектом фінансової безпеки страхових компаній є відносини з приводу формування капіталів, а також розміщення коштів, акумульованих у сформованих резервах. При розміщенні резервів страхових компаній переважають кошти на депозитних рахунках банків (24,5%), відносини із суб'єктами фондового ринку – 56,3% (зокрема з підприємствами – емітентами акцій – 47% і державою з приводу придбання ОВДП – 6,2%). Незначними були вкладення страхових компаній у корпоративні облігації, іпотечні сертифікати, нерухоме майно та банківські метали. Така незначна диверсифікація вкладень страхових компаній спричиняє абсолютну залежність рівня їхніх доходів від рівня доходності цінних паперів і процентних ставок за депозитами. Більше того, на страхові компанії не доводиться розраховувати як на стратегічних інвесторів національної економіки, оскільки інвестиції в економіку за напрямками, визначеними Урядом, практично не здійснюються. Тобто інвестиційна функція страхування залишається в Україні нереалізованою належним чином. Це спричиняється двома обставинами: по-перше, незначними обсягами фінансових ресурсів, що їх акумулюють страхові компанії; по-друге, неможливістю точно прогнозувати настання страхових випадків, а відтак змушені обмежуватися переважно короткостроковими, високоліквідними вкладеннями і лише частково інвестувати в довгострокові активи.

На даний час існує чимало проблем у сфері фінансової безпеки страхових компаній. По-перше, враховуючи велику кількість страхових компаній, недостатнє технічне і ресурсне забезпечення Нацкомфінпослуг та обмежені можливості використання інформаційних технологій, ускладнюється процес регулювання страхового ринку. Для України характерна наявність великої кількості нормативних документів, що вказує на розпорошеність правових норм, відсутність страхового кодексу, неналежний аналіз якості страхового законодавства та вивчення стану правового забезпечення страхового бізнесу в регіонах, галузях, а також застосування нових інструментів правового регулювання страхової діяльності. В Україні до цього часу не створені законодавчі засади для страхування інвестицій, обов'язкового медичного і пенсійного страхування. Нерозвиненим залишається страхування в аграрній, екологічній сферах. По-друге, відсутні закріплені в законах правила та механізми діяльності суб'єктів на страховому ринку. Немає, наприклад, законодавчо визначених норм відшкодування збитків, завданих третім особам, немає чіткого визначення самих видів страхування, у медичному страхуванні потребують удосконалення стандарти захворювань та методів лікування тощо. По-третє, механізми контролю держави за страховою діяльністю є нестабільними

та неефективними. По-четверте, потребують вирішення методологічне визначення видів, механізмів, норм, стандартів страхування, в т. ч. страхування життя. Змін та доповнень потребують Закон України «Про страхування», Цивільний та Адміністративний кодекси, інші нормативно-правові документи. Протиріччя в нормативно-правовій базі страхування призводять до порушень правил ліцензування страхової діяльності. А це, у свою чергу, створює передумови для того, щоб значні кошти відходили в «тіньовий» сектор².

Питання обов'язковості чи добровільності страхування сільськогосподарських ризиків залишається відкритим, а статистика щодо стану страхового захисту сумна: лише 17% сільгоспвиробників застраховано, при тому, що ємність ринку сільськогосподарського страхування України оцінюється у 4 млрд грн.

За оцінками страховиків, найбільш недооцінені великими підприємствами видами страхування є: страхування від перерв у виробництві; страхування цивільної відповідальності; страхування життя співробітників; страхування машин та обладнання від поломів. Банки ж недооцінюють: усі види страхування відповідальності (професійна, директорів); комплексне страхування; страхування електронних і комп'ютерних злочинів; страхування від перерв у виробництві. Не отримало належного розвитку й комплексне страхування банків (що включає, поряд з іншими, ризики шахрайства співробітників і ризики втрати інформації). Маловідомими сферами залишаються і ломбардне страхування, страхові кредити тощо.

Крім того, розвиток страхового ринку стримує низка інших проблем, зокрема: нерозвиненість ринку страхування життя та інших видів особистого страхування; низька платоспроможність потенційних споживачів страхових послуг та їх недовіра до інституту страхування; низька ліквідність активів страхових компаній для здійснення виплат у повному обсязі й у визначені строки; наявність фактів шахрайства та нехтування правами страхувальників з боку окремих страховиків; нестача інформації щодо страхових компаній та послуг, які вони пропонують; низький рівень страхової культури.

Для підвищення рівня фінансової безпеки установ страхового ринку необхідно: удосконалити моніторинг діяльності страховиків та посилити контроль за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, статутного капіталу та осіб, що володіють значною часткою капіталу страховиків; внести зміни до законодавчих актів з метою закріплення першочерговості задоволення вимог страхувальників у загальній черзі інших кредиторів та виключення з ліквідаційної маси страхової компанії страхових резервів за всіма видами страхування; розробити вимоги до функціонування системи внутрішнього контролю за діяльністю страховиків та удосконалити аналіз статистичної інформації зі страхування та звітності страховиків і страхових посередників; гарантувати за-

хист законних прав громадян – власників страхових полісів на отримання страхових виплат, у тому числі шляхом створення і розвитку інститутів досудового захисту, зокрема діяльності фінансового омбудсмена та підтримки громадських об'єднань страхувальників; сприяти концентрації страхового ринку шляхом внесення змін до законодавства щодо порядку формування та підвищення вимог до розміру статутного капіталу, гарантійного фонду та вільних резервів страхових компаній.

Крім того, необхідно удосконалити порядок ліцензування діяльності страховиків, підвищити вимоги до джерел формування статутного капіталу та фінансового становища засновників (учасників) страховиків і осіб, що мають значну частину статутного капіталу страховиків, а також до оцінки їх ділової репутації з метою запобігання використанню страхового ринку для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Посиленням рівня фінансової безпеки страхових компаній буде розробка та впровадження відповідних компенсаційних схем. Нині назріла потреба у формуванні ефективного компенсаційного механізму у сфері страхового ринку, для чого пропонуємо:

- розробити закон України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя». Необхідно чітко уточнити статус самого фонду як юридичної особи публічного права, що має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні;
- поширити його дію на страхові компанії – учасників фонду, що здійснюють страхування життя;
- доцільним буде покласти на фонд обов'язок здійснення компенсаційних виплат громадянам лише у випадку, якщо при ліквідації учасника фонду (в тому числі при його банкрутстві) він самостійно не може повернути страхове відшкодування, а в інших випадках обов'язок компенсації втрачених інвестицій має бути покладений безпосередньо на учасника фонду. У зв'язку з цим слід чітко визначити порядок здійснення компенсаційних виплат, зокрема щодо визначення дня, з якого у страхувальника виникає право на отримання таких виплат.

Важливим питанням, яке потребує належного вирішення, є джерела формування фінансових ресурсів фонду, якими можуть бути: реєстраційні збори, які стягують з учасників, узятих на облік у фонді; поточні внески учасників фонду; пеня, що стягується з учасників фонду за несплату або несвоєчасну сплату поточних внесків; надходження від розміщення коштів фонду; внесок держави при створенні фонду (на засадах повернення); кредити, позики залучені відповідно до законодавства; благодійні внески юридичних і фізичних осіб як резидентів, так і нерезидентів; кошти, отримані за програмами міжнародної фінансової допомоги; кошти, одержані від продажу майна за результатами ліквідації учасника фонду; інші надходження, не заборонені чинним законодавством.

² Захист прав споживачів фінансових послуг: правовий аналіз – К. : Проект розвитку фінансового сектору «FINREP», 2011. – С. 12.

Наступним напрямом, який сприятиме підвищенню рівня фінансової безпеки страхового сектору, є вдосконалення системи правового забезпечення, регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку. Перш за все необхідно забезпечити формування ефективного державного регулювання та нагляду у сфері страхування з урахуванням принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю, та забезпечити подальшу адаптацію законодавства України у сфері страхування до законодавства Європейського Союзу шляхом запровадження на ринку страхових послуг систем пруденційного нагляду, яка передбачає максимальний облік у діяльності страховиків таких параметрів, як рівень ризиків, адекватність оцінки страховиком реального рівня ризику, якість внутрішньої системи управління і контролю за ризиками, відповідний бухгалтерський облік і фінансову звітність, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку. Також з метою формалізації різних процесів діяльності страхових компаній необхідно внести зміни у Закон України «Про страхування», Положення про обов'язкове створення у страхових компаніях служби внутрішнього аудиту, системи аналізу та управління ризиками, ліквідністю, інвестиційною політикою.

Висновки. Наведене свідчить про низьку ефективність, а отже, і фінансову безпеку вітчизняного ринку

страхових послуг. Ця галузь як об'єктивно важлива і необхідна нашим суспільством ще не визнана. До цього часу чітко не визначені місце і роль страхового сектору в національній економіці, який, незважаючи на досить інтенсивне формування, досі не став головним та зручним механізмом забезпечення реального сектору економіки необхідними фінансовими ресурсами.

Для мінімізації ризиків, які можуть стати наслідком недостатньої стійкості, прозорості та конкурентоспроможності страхового сектору, необхідно зміцнити інституційну та фінансову спроможність органів, що здійснюють державне регулювання ринку фінансових послуг. Відтак державна політика у сфері страхування повинна бути спрямована на виконання низки завдань, передбачених Концепцією забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, а саме: створення системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку страхових послуг з метою забезпечення створення можливостей для вжиття запобіжних заходів до забезпечення фінансової безпеки; посилення прозорості та відкритості у діяльності страхових компаній та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами; підвищення платоспроможності та фінансової стійкості страхових компаній; забезпечення належного захисту споживачів страхових послуг; запобігання використанню страхових компаній для непродуктивного виведення капіталу за кордон.

Список використаних джерел

1. Підсумки діяльності страхових компаній за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/files/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA%201.pdf>.
2. Захист прав споживачів фінансових послуг: правовий аналіз. – К. : Проект розвитку фінансового сектору «FINREP», 2011. – С. 12.

References

1. Results of insurance companies for 2013 [electronic resource]. – Access mode: <http://nfp.gov.ua/files/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA%201.pdf>.
2. Protection of consumers of financial services: legal analysis. – Kyiv, 2011. – P. 12.